

Aproximació a la toponímia rural de Guadassuar

RAÛL IBIZA I PUJADES

Al meu pare i a l'avi Pepe

1.- Presentació

El present treball és el resultat d'uns quants mesos d'intensa tasca per tal de recollir i rescatar de l'oblit els topònims guadassuarencs (partides, subpartides, feses, séquies, molins, motors, camins, etc.) després d'observar, amb incredulitat, com apareixia en la premsa comarcal i autonòmica la projecció de dos urbanitzacions, amb milers de xalets i camp de golf inclòs, en el terme local. Sobretot ens hem esforçat a recuperar aquestos noms de llocs per la destrucció que comporta aquest *boom* urbanístic tan ferotge.

A banda, cal remarcar el polígon industrial que s'ha fet i que ha modificat substancialment la fesomia i l'extensió conreada d'algunes partides, a més de recordar que s'estan construint les primeres obres del reg a degoteig, concretament ja s'han col·locat les canonades principals a l'Anguilera, que substituiran les séquies, xarxa hídrica vigent, per unes canalitzacions subterrànies.

Un altre element molt important que ens ha motivat la realització de l'estudi ha estat el constant abandonament de l'agricultura, cosa que provoca, que en l'actualitat, la gent de mitjana edat que no s'hi dedica a l'horta desconeix gran part dels topònims rurals.

Guadassuar ha estat un poble tradicionalment agrícola que ha sofert grans canvis en les últimes dècades, puix que els llauradors han fugit cap a altres sectors productius més rendibles com a conseqüència de la pèrdua de valor adquisitiu i de l'estancament dels seus beneficis. Tot i que els topònims es mantenen vius en la gent que els empra, els grans canvis en el terreny anunciats anteriorment han provocat i provocaran la desaparició o el desconeixement de nombrosos topònims.

Així que el procés normal i evolutiu dels topònims (procedents d'època romana, musulmana o cristiana) es perdrà, perquè es perdran els seus referents siga per la completa desaparició d'algunes partides on s'ubicaran les macroubanitzacions o per l'oblit dels noms de les séquies i feses per on l'aigua ja no passarà.

Volem fer constar ací, com impressiona el coneixement del terme per part dels informadors¹ ja que en les entrevistes fetes no sols indicaven les partides, els noms dels motors, les séquies, els camins, etc sinó que situaven nombrosos camps i horts, han dit qui eren els propietaris o el tipus d'arbre plantat, a més d'assenyalar la manera en què el camp s'ha comprat o heretat. Un fet increïble que ha estat la nota comuna de totes les entrevistes.

2.- Metodologia

Per tal d'actualitzar i augmentar les dades personals sobre la toponímia local hem emprat la bicicleta com a mitjà de transport per a comprovar *in situ* l'orografia de les diferents partides i, d'aquesta manera, hem pogut observar els topònims menors situats per tot arreu. A continuació calia entrevistar-se amb la gent major que s'ha dedicat a l'horta i contrastar la informació.

Després hem esbrinat llur significat cercant els topònims en el Diccionari català-valencià-balear (DCVB) d'Alcover, hem utilitzat l'Onomasticon Cataloniae (OC), el Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana (DELC) i els Estudis de Toponímia catalana de Coromines, ens hem adreçat a l'estudi de Carme Barceló: Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i castells. De gran utilitat han estat les Actes del XXI Col·loqui d'Onomàstica i el mestratge en Toponímia impartit l'any 1995 que s'ha agrupat en forma de llibre sota el títol *Materials de Toponímia* i, per últim, ens hem servit del llibre en què es recull l'obra toponímica del professor Rosselló i Verger: *Toponímia, geografia i cartografia*. Destaquem les suggerències i l'ajut inestimable d'Agustí Roig i J. Enric Mut que ens han facilitat la recerca i la comprensió dels topònims dubtosos pel que fa al seu significat.

Per últim, dir que agruparem i classificarem semànticament els topònims en diferents blocs, basant-nos, en gran mesura, en les divisions realitzades al respecte per Vicenç Rosselló. Així mateix, sempre que es pugui incidirem en la història i l'evolució del mot a nivell local.

3.- Situació

Vila de 5833 habitants que se situa a la comarca de la Ribera Alta del Xúquer i que limita al nord amb els termes de Tous, l'Alcúdia, Carlet i Alginet, a l'est amb Algemesí, al sud amb Alzira, Massalavés, Montortal (poblat annexionat a l'Alcúdia el 1842) i el Ressalany (partida de Benimodo), i a l'oest amb el terme de Tous.

¹ He entrevistat persones, entre 60 i 85 anys, que s'han dedicat durant tota la seua vida a l'horta, llauradors i compradors de taronja i també persones vinculades al Jurat de Rec, des del zelador fins a diversos regadors. Totes aquestes persones estan intensament relacionades amb el terme, les partides, les séquies i la història local recent. Des d'ací vull agrair la paciència que han tingut Arturo Sentamans "el Titi", Salvador Sentamans "Pirulo" José Ribera "Borriol", Vicent Ribes "Pallissa", Gabriel Oliver, Roberto Roig "Gepa" i Antonio Oliver "el cerdito".

La superfície que comprén el terme és de 35'2 km², terreny fonamentalment argilós com a conseqüència dels sediments arrossegats pels rius Magre i Xúquer en les continuades riuades al llarg de la història.

L'extensió és de 42.218 fanecades, de les quals 25.000 aproximadament són de regadiu: cítrics i hortalisses en la seua majoria.

El centre urbà es troba a 25 metres sobre el nivell del mar mentre que la zona coneguda com a la Garrofera, situada a l'extrem occidental del terme, es troba a una altitud de 310 metres formant part d'unes elevacions muntanyoses que es coneixen amb aquest nom. Cal destacar, a més, el fet que el terme es troba clarament diferenciat en tres blocs: la zona totalment agrícola vora el poble, la part del secà enllà del riu Magre fins el molló d'Alginet i la Garrofera, que s'estén per damunt de la Séquia Reial fins a Tous, on destaca la presència del típic bosc mediterrani encara que barrejat, en la part baixa, amb els camps de cítrics plantats en les últimes dècades.²

4.- Un poc d'història sobre Guadassuar

a) *Antecedents històrics*

Apropar-se a èpoques llunyanes sembla difícil per la manca de documentació que interessa l'objectiu del nostre estudi. En canvi, es pot afirmar que no s'han trobat restes de poblament prehistòric a la zona compresa pel casc urbà actual del poble i les seues rodalies, encara que sí a la Garrofera, concretament el que s'han trobat són fulles de pedra i rascadors atribuïts al neolític.³

b) *La romanització*

En l'actual casc urbà tampoc no s'han trobat restes de poble antic. Tot i que, si que existiren diversos enclavaments de població "a les distintes elevacions del terme (la Font de la Garrofera, l'Alteret de Maranyent, el Molí de Genís i la Font Roja) gràcies a la troballa de restes de ceràmica, àmfores, plats, teules, etc."⁴

De la dominació romana s'ha mantingut el topònim d'una alqueria anomenada Tarragona, que existí fins a començaments del segle XVII. Açò es deu al fet que pel terme discorria una via romana secundària. En paraules de Roig "Rufo Festo Avieno, geògraf llatí del segle IV de la nostra era, en descriure la costa mediterrània, cita Tarragona després d'anomenar l'Albufera"⁵.

c) *Dominació musulmana*

A la dominació musulmana que s'estengué per les nostres terres al llarg de set segles devem

² Les dades que es citen en aquest apartat estan extretes en la seua gran majoria de: GARCIA, E., IBIZA, V.; MUT, J.E.; ROIG, A. *Guia Innova*. Guadssuar: Intelnova Gràfiques, 2000, on diversos estudiosos locals han resumit breument la història de Guadassuar.

³ GARCIA, E.; [et al.]. *op. cit.*, p. 10.

⁴ GARCIA, E.; [et al.]. *op. cit.*, p. 10.

⁵ ROIG, A. "Breu història de Guadassuar", *BIM* 2, (1979) Ed. Ajuntament de Guadassuar. p. 10.

els topònims de Guadassuar, Benirrabea o Ressalany.⁶ Els arabismes també abunden en molts aspectes del lèxic, sobretot ens interessen els mots relacionats amb les obres de canalització i arquitectura: assut, séquia, sènia o alqueria.

d) *L'etimologia del mot Guadassuar*

A l'hora de cercar un ètim que pertany a una llengua que no és la nostra provoca dificultats. No hi ha cap dubte en assenyalar la procedència àrabiga del mot, en canvi, la interpretació del significat canvia segons els diversos estudiosos a què ens hem adreçat.

Ací comentem les aportacions més significatives i comencem doncs, amb dos de les teories menys acceptades pels estudiosos per la seua manca de rigor. Per exemple, Escolano (1611: 408) afirma que Guadassuar significa “lugar asentado a la ribera del rio Xucar” mentre que Madoz (1845: 367) creu que és “el nombre de un moro que habitaba esta villa, llamado Suares, de cuya voz y la de Guarda, se ha formado aquel nombre”. En canvi, Coromines pensa que l'ètim podia ser /uad asuar/ ‘riu de muralles’⁷ mentre que el significat que Alcover aporta el significat de ‘riu negre’ arran /uadi asuar/.⁸ Per la seua banda, Barceló assaja /wád aswá/ ‘riu més pla’ ja que els musulmans donaven noms als llocs a partir de la situació de la vila principal, en el nostre cas, Alzira.⁹

e) *Reconquesta*

Segons el que ha afirmat Viciano (1980: 358), el 30 de desembre de 1242 els regidors àrabs d'Alzira lliuraren “Algezira, con sus arrabales Algemés, Guadassuar, Carcaixent, Ternils, Cabanyes y el Toro” a Jaume I amb la condició que respectàs la seua religió i les propietats. Es conserva un pergami a l'AMA (Arxiu Municipal d'Alzira) del 18 de juliol de 1245 en què Jaume I s'ocupa de solucionar les diferències existents entre els cristians i els musulmans de Guadassuar, Tarragona, Fentina, Orí i altres alqueries.

Del 1246 és el primer document escrit de Guadassuar on el rei dictamina en quines alqueries podien instal·lar-se els cristians i quins territoris havien de ser tornats als seus legítims propietaris musulmans.¹⁰

El repoblament de les nostres terres fou un procés lent i perllongat al llarg de l'Edat Mitjana. Els primers nousvinguts provenien d'Aragó i Navarra, i més tard del Principat de Catalunya.¹¹

⁶ Aquest topònim és àrab. Vegeu el que pensa sobre açò l'arabista BARCELÓ, C. *Toponímia àrabiga al País Valencià. Alqueries i castells*. Xàtiva: Ajuntament de Xàtiva, 1982. P. 201.

⁷ COROMINES, J. *Onomasticon cataloniae*. Vol. 4. Barcelona: Curial, 1994. P. 389. 10 v. A més, afegeix la hipòtesi del carcaixentí Julià Ribera que suggereix /uad asuad/ ‘riu negre’ en guiar-se pel paral·lelisme amb Guadalaviar ‘riu blanc’.

⁸ ALCOVER, A.M.; MOLL, F.deB. *Diccionari catala-valencià-balear*. Vol. 6. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1930-1962. P. 430. 10 v.

⁹ Tal vegada fa referència a la situació del poble més enllà del riu Xúquer ja que és la zona més plana si ho comparem amb el curs dels rius Xúquer i Magre, la muntanya d'Alzira o la Garrofera. Vegeu: BARCELÓ, C. *op.cit.* p. 164.

¹⁰ Si volem aproximar-nos al text podem pegar una ullada a l'apèndix documental elaborat per l'estudiós guadassuarenc MUT, J.E. “L'organització del territori després de la conquesta. El cas de Guadassuar”. A: *Actes de la VI Assemblea d'Història de la Ribera*. Vol. 1. Alzira: Ajuntament d'Alzira, 1997. P. 248. On s'ha compilat aquest i d'altres textos medievals relacionats amb Guadassuar.

De fet, part dels cognoms guadassuarencs compresos entre 1270-1572 estan relacionats amb l'àrea lleidatana: Alsamora, Altet, Arbeca, Bresca, Mir, Saga o Viacamps, i encara són freqüents al poble els Alòs, Balaguer, Ferrer, Garrigues, Gil, Martorell i Prats.¹²

f) 1581: independència jurídica d'Alzira

El 22 de desembre de 1581 Guadassuar aconseguí la independència d'Alzira i obtingué el títol d'Universitat en fer efectiva una donació de 5.000 ducats a la Corona que encapçalava en aquells moments Felip II. El síndic local elegit per a representar els interessos del poble davant el Consell d'Alzira fou el batle Antoni Torres.

Guadassuar s'independitzà en la mateixa època en què ho aconseguiren Carcaixent (1572) i Algemés (1574), les dos poblacions riberenques més grans després d'Alzira, fet que demostra la capacitat econòmica d'un poble menut.

g) Segle XVII

La població de Guadassuar augmentà al llarg d'aquest segle perquè esdevé que les alqueries són abandonades pels seus habitants per tal de concentrar-se en el casc urbà. Tenim els exemples de Tarragona, Prada i Orí que, a causa de la seua inadequada ubicació per a enfrontar-se a epidèmies i inundacions, hagueren d'abandonar els poblats.¹³

h) Segle XVIII

Felip V concedí, el 1731, el títol de Vila Reial a Guadassuar després de fer un pagament important al Patrimoni Reial. Aquestos fets i d'altres són els primers que consten com a documentació escrita i en valencià a l'arxiu local.

i) Segle XIX

Cap a finals del segle desapareixen els conreus del secà, és a dir, cereals, vinyes i garrofers que hi havia plantats fins llavors i que són substituïts progressivament pels cítrics.¹⁴ Els

¹¹ A l'ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó) es troba el text en què apareixen les donacions de terres a 39 cristians a l'alqueria de Guadassuar. Vegeu l'apèndix documental citat anteriorment de MUT, J.E. *op.cit.* P. 249.

¹² Segons les dades analitzades per J. Enric MUT a "Onomàstica medieval i moderna de Guadassuar". A: *Actes del XXI Col·loqui d'Onomàstica de la Societat d'Onomàstica*. Vol 2. Ontinyent: Denes, 1997. P. 757-772. Hem comprovat, a més, que apareixen els cognoms Albalat, Alcanyís, Aragonés, Daroca, Monçó (Montsó), Terol i Osca/Hosca referits a pobles i ciutats d'Aragó en el període comprès entre 1270 i 1612. Completarien el llistat els següents cognoms relacionats amb l'àrea lleidatana: Almenar, Bellvis, Canyelles, Isona, Tàrrega, Tudela i Vinyoles. Mentre que pertanyen a la resta de Catalunya els Avellà, Badia, Barberà, Cardó, Prades, Ribes, Ridaura, Rosselló, Salses, Tortosa i Vendrell, dels quals Barberà, Ribes i Rosselló encara es mantenen vius al poble.

¹³ A més, el nombre de cases existent a Guadassuar el 1646 era de 164, per tant, es tractava d'un poble bastant menut. Aquesta dada ens indica també el fet que les alqueries devien ser encara més menudes que Guadassuar.

¹⁴ S'entén com a secà el marge esquerre del riu Magre i de la Séquia Reial del Xúquer fins al terme d'Alginet on hi havia plantats garrofers, vinyes i oliveres. Aquesta gran partida està formada per la Foia, Massalet, Casupet, les Basses i el Carrascar, que es denomina així perquè, fins a finals del segle XIX, els conreus habituals i predominants foren de secà.

nostres informadors recorden parlar els seus avis sobre aquestes plantacions, tot i que ells només han conegut tarongers.

Pel que fa al topònim, resta molt viu en la parla local i és un punt de referència, per damunt de les partides que conformen el secà.

5.- Toponímia rural de Guadassuar (agrupació semàntica)

Si l'Onomàstica és la disciplina científica dedicada a l'estudi dels noms propis, la Toponímia, al seu torn, s'ocupa de l'estudi del contingut històric, geogràfic i lingüístic d'aquests noms. Nosaltres, però, agruparem els topònims segons llur referent, tant per la relació del topònim amb l'espai que designa, com pel seu significat.

Destaquem a continuació els noms de partides i subpartides del terme.¹⁵ Cal incidir en el fet que 'partida' té el significat de porció de terreny, per tant, es tracta d'una parcel·lació o divisió del terme feta segons diferents variables com, per exemple, l'existència de determinada vegetació, el relleu o destacant altres característiques. El corpus total de topònims recollits és de 96 mentre que les partides que ja no existeixen, en concret 9, les marquem amb un asterisc:

Alberells	Alfarella, l	Alter, l'	Alteró, l'
Anguilera, l'	Angústies, les	Argelagar, l'	*Assagador, l' ¹⁶
*Assut, l' ¹⁷	Barranc, el	Basses, les	Batle, el
Benirrabea	Boquera, la	*Bovalar, el ¹⁸	Braçal nou, el
Cabanyes	Cabeçol Tinyós, el	Cadireta, la	Camí Carlet, el
Camí dels burros, el	Camí dels fondos, el	Canaleta, la	Carrascar, el
Casa dels Frares, la	Casa Jornet, la	Casa Manolot, la	Casa de Maties, la
Casupet, el	Ciscars, els	Clot dels arquets, el ¹⁹	Comes, les
Cotelles	Doctora, la	Cubella, la	*Ermita, l' ²⁰
Escaleta, l'	Escorredor, l'	Fenollar, el	Fentina
Foia, la	Fondos de Cabanyes, els	Fondos de Maranyent, els	Font Roja, la
Garrofera, la ²¹	*Gorg, el ²²	Mallada de les cabres, la	Maranyent

¹⁵ No sabem amb certesa l'extensió i la delimitació de les partides en l'actualitat. Pensem que caldria fer un treball exhaustiu sobre açò per evitar problemes futurs ja que, de vegades, hi ha diversos topònims que es refereixen al mateix lloc. Volem agrair ací la col·laboració de Salvador Oliver i Vicent Casterà, treballadors de les dos Cooperatives agrícoles locals, per haver-nos facilitat els seus llistats de partides.

¹⁶ Els assagadors han canviat els seus noms pel camins actuals dels Fondos, de Maranyent, del Mas i del Reialenc.

¹⁷ Es tractava d'una presa feta al riu Magre per tal de regar les terres del marge esquerre. Per a més informació vegeu: ROIG, A. "Toponímia rural del terme de Guadassuar". A: *Crònica de la XIX Assemblea de cronistes del Regne de València*. València; Castelló: 1992. P. 276

¹⁸ Significa prada on pasturen els bous. Vegeu: ROIG, A. *op.cit.* P. 277

¹⁹ ROIG, A. *op. cit.* P. 278. S'anomena així el lloc en què la Séquia Reial supera el riu Magre on hi ha uns arcs superposats que reforcen l'estructura de la séquia.

²⁰ L'ermita dedicada a sant Roc, patró de Guadassuar, fou construïda el 1646, segons alguns historiadors, en agraïment al sant per haver lliurat la població d'una pesta. Situada als afores del casc urbà, calia recórrer el carrer i després el camí de l'ermita per a arribar al santuari.

*Marjal, la ²³	Mas, el	Mas Roig, el	Massalet
Misana	Molí Pinet, el	Moletes, les	Oliver
Olivarons, els	Orí	Paranxet	Parança, la
*Paridora, la ²⁴	Peregrina, la	Pi Redó, el	Pinaret, el
Pixa-sang	Pla, el	Plangamell, el ²⁵	Plangamellet, el
Pollet, el	Pont Roig, el	Pouet, el	Prada
Puntalet, el	Qiernes, les	Racó del Boix, el	Racó del Cano, el
Racó d'Onofre, el	Raconàs, el	*Ravalet, el ²⁶	Reialenc, el
Relama	Ressalany, el	Serradal, el	Siurana
Soqueta, la	Tajoneras, las	Tarragona	Teularet, el
*Tolls, els ²⁷	Tossal Roig, el	Tossalet, el	Troneta, la
Vall d'Hebron	Xirlaca, la	Xorret, el	

5.1 La vegetació en la toponímia

Designem ara les partides que fan referència a arbres, plantes o qualsevol aspecte que represente vegetació. Comencem doncs, pel Pi Redó, l'únic arbre centenari que resta pel terme, que ha donat el nom als camps que l'envolten.²⁸ És una partida molt coneguda perquè aquest pi és un símbol del poble. El Molí Pinet es refereix al mateix tipus d'arbre, encara que si el Pi Redó destaca per la seua grandària, el pinet del molí devia ser menut.

Mentre que el Pinaret suposem que fa referència a una zona en què antigament existia un pinar menut.

La partida de la Soqueta assenyala també un altre element dels arbres, en aquest cas, el seu tronc.

²¹ Sota aquest topònim s'inclouen les següents partides: Cabeçol Tinyós, Casa dels Frares, Cotelles, Fenollar, Mallada de les cabres, Puntalet, Racó del Boix, Tossal Roig i Troneta.

²² Vegeu: ROIG, A.; *op. cit.* P. 280 que anomena així una subpartida i una séquia, l'aigua de la qual formava un clot abans de creuar el camí Carlet i el Cano per mitjà d'un sífo.

²³ Ocupà una extensió de terres on es plantà arròs fins a finals de la dècada dels 60. Com que ja no existeix, és millor utilitzar d'altres topònims més freqüents: els Fondos de Cabanyes i els Fondos de Maranyent.

²⁴ Es refereix a un recinte tancat on parien els animals. Vegeu ROIG, A. *op. cit.* P. 282.

²⁵ El nom d'aquesta partida prové del pla d'en Gamell en què s'ha produït una aglutinació d'elements (plangamell). El mateix ocorre amb el diminutiu pla d'en Gamellet (plangamellet).

²⁶ En l'actualitat encara es conserva la plaça del Ravalet o de sant Bernat, situada en el casc antic. Aquest petit barri, al 1180, es trobava separat per la séquia de l'Alter. Segons conta la llegenda, al Ravalet ocorregué el bateig de les germanes de sant Bernat abans del seu martiri quan fugien cap a Alzira.

²⁷ Consulteu ROIG, A. *op. cit.* P. 285 on cita aquesta partida arran d'un document del notari F. Jornet, dels anys 1769-1782, que es troba a l'Arxiu Municipal d'Alzira. Cal insistir en el fet que toll significa clot d'aigua.

²⁸ Es tracta d'un immens pi d'uns 12 m d'alçada i 3m de diàmetre aproximadament, la copa rodona del qual dona nom a aquest arbre.

Al terme existeix una gran extensió de terreny anomenada la Garrofera, que té abundant població de garrofers i que, per tant, encara no ha perdut el seu referent. El Carrascar, en canvi, ocupava la zona del secà més allunyada del poble, pel camí dels Algepsers i molt a prop d'Alginet, on hi havia un gran nombre de carrasques que han cedit el nom per a aquesta zona.

Sobre Canelles, només podem afirmar que es tracta del lloc on devia haver canyes mentre que la partida Alberells respondria a la normal evolució del llatí al català: *albaris+ella*.²⁹

Pel que fa a l'Argelagar, correspon a una zona poblada d'argelagues, de la mateixa manera que el Fenollar remet a la zona propera a Montortal en què predominava aquesta planta d'olor i gustos forts i agradables.

Passem ara als Ciscars o Siscars, paraula que deriva etimològicament de 'sisca' que, amb el sufix -ar, indica la existència d'un lloc on abunda una planta que necessita de llocs aigüosos per a sobreviure.³⁰

Un dels arbres més freqüents de les nostres terres en els segles passats ha estat l'olivera. A Guadassuar han restat dos topònims com a conseqüència d'aquest fet: *Olivarons* i *Oliver*. El primer es troba ubicat a escassos centenars de metres de l'Alcúdia i denomina un conjunt d'oliveres tendres.

Agustí Roig, per a la partida *Oliver*, assaja la següent hipòtesi, com que en la desapareguda alqueria de Tarragona, integrada al terme de Guadassuar el 1581, devia haver un oliver corpulent que restà dels oliverars d'aquesta alqueria.³¹ Suposem, a més, que *Oliver* pugua referir-se també al propietari dels terrenys ja que és un cognom documentat a Guadassuar des del 1592.

El mateix ocorre amb el *Racó del Boix* perquè *Boix* és un cognom estès a l'Alcúdia, d'on són la majoria dels propietaris d'aquestes terres, i pot tractar-se, a més, d'un xicotet arbust que podria abundar en aquella zona.

Entenem per *Bovalar* els terrenys amb herba destinats per al bestiar, denominats hui en dia com el *Racó* i els *Ciscars*.

Hem de destacar també la partida, fesa i séquia de *Pixa-sang* que *Alcover-Moll* considera com una planta sinònim de *sanguinyol*.³² A banda, Roig atribueix el nom a un fet miraculós ocorregut a un llaurador en aquesta partida, en la festa del Crist de la Sang.³³

En el darrer lloc d'aquest subapartat, tenim les séquies de la *Perera* i la *Figuera*, que reben els noms d'aquests arbres, imaginem, perquè han estat situats vora el canal o pel fet que eren arbres excepcionals, quant a la seues dimensions.

²⁹ L'àlber és un arbre que viu en les terres baixes situades prop dels rius i als boscos no gaire alts. A més, vegeu COROMINES, J. *op. cit.* Vol. 2. P. 78 on diu que pot ser un bolet mengívol que es fa entre els castanyers i els àlbers.

³⁰ MILLO, M.D. "Toponímia rural de l'Alcúdia". A: *Actes del XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*. Vol. 2. Ontinyent: 1997. P. 708.

³¹ ROIG, A. *op. cit.* P. 281.

³² Planta de l'espècie *cornus sanguínia* que es caracteritza per tindre l'interior de la fruita de color rogenc, d'ací que s'anomena sanguinel·li, per la semblança de la sang i el color.

³³ ROIG, A. *op. cit.* P. 282.

5.2 Partides referides a alqueries.

Sembla que al segle XIII alqueria igual aprofitava per a designar un poble, una vila, una mas, un lloc o una partida rural.³⁴ Algunes de les alqueries que citem a continuació no es troben ubicades en l'actual terme de Guadassuar sinó que pertanyen als pobles limítrofs, però que, a causa de la seua proximitat al nostre terme han cedit el nom per a les terres veïnes formant una partida, el nom d'un camí o el d'una séquia. Per exemple, Benirrahea, Cabanyes, Fentina, Maranyent, Massalet, Orí, Paranxet, Prada, Ressalany i Tarragona.³⁵

5.3 Naturalesa del terreny

En aquest bloc agrupem els topònims que indiquen com és el terreny, fent la divisió entre aquells que designen el relleu (orònims) i els que fan referència als cursos d'aigua (hidrònims).

A. Oronímia

Si exceptuem la zona de la Garrofera que, evidentment, és muntanya i compta amb elevacions i/o depressions del terreny (Tossal Roig, Cabeçol Tinyós o Puntalet), la resta del terme sembla una planura. Paradoxalment, sols hem recollit tres topònims amb el substantiu pla: el plangamell, el plangamellet i el pla, tots tres pròxims. Així que caldrà fixar-nos en els topònims perquè ens anunciaran elevacions o ens indicaran les zones més baixes del terme.

Per tant, la partida dels Fondos, zona que abraça l'antiga marjal entre el riu Verd, Cabanyes i la casa de Maranyent és un lloc poc profund on es plantà arròs fins a l'últim terç del segle XX.

El Plangamell (pla d'en Gamell) i el Plangamellet són partides bastant planes que compten amb dos petites elevacions del terreny. La utilització del diminutiu en el segon topònim puga ser perquè les elevacions siguin inapreciables o podríem considerar la possibilitat que haja hagut alguna divisió dels camps que conformen la partida i que la part menuda s'anomena així.

Joan Puchol afirma en el seu estudi sobre les partides rurals locals que Cotelles deriva del pre-romà *cota* que significa 'pujol'.³⁶ A més, assenyalava que el topònim es troba en una zona muntanyenca.

Amb el mot tossal es coneix l'elevació del terreny no gaire alta i de poc pendent. A la Garrofera es troba el Tossal Roig mentre que el Tossalet està situat entre el Pla i el Plangamell. En relació al Cabeçol Tinyós hem trobat el manteniment fossilitzat de l'orònim "cabeç", que indica elevació. Quan parlem del Puntalet, ens referim a una prominència rocosa inclinada al coll de la muntanya.

I convé destacar un nom de lloc situat en la part septentrional de la Garrofera, concretament prop del bar, on hi ha la pujada d'un camí que condueix a l'embassament de Tous, que

³⁴ BARCELÓ, C. *op. cit.* P. 45.

³⁵ Ja hem tractat Tarragona abans. Ara bé, tot i ser una de les alqueries més antigues del terme i dels voltants, no ha restat com a topònim. Aquesta zona es coneix com a Oliver. En canvi, s'ha retolat el carrer que marxa en direcció cap a l'antiga alqueria com a Tarragona.

³⁶ PUCHOL, J.V. "La denominació actual de les partides rurals del terme municipal de Guadassuar. (Ribera Alta)". A: *Materials de Toponímia*. València: Denes, 1995. P. 734.

entre els aficionats a la bici es coneix com a coll, usat en el sentit de ‘pas entre muntanyes’. Però cap dels informadors l’ha pogut identificar.

Per una altra part, la Foia comporta el significat de clot o cavitat mentre que els noms de lloc encapçalats amb el mot Racó (del Boix, d’Onofre, del Cano o Raconàs) designen el sentit de revolt o meandre d’un camí o riu.³⁷ Aquestes zones queden reduïdes, quant a l’extensió, a causa del creuament de la Séquia Reial amb el camí de la Garrofera, el riu Magre o les séquies d’Albalat i Algemesí respectivament.

Quant a les Comes, direm que són una porció menuda de terreny, entre l’Alcúdia i Guadasuar, caracteritzada per les seues depressions profundes i planeres que formen una xicoteta vall.

Hem deixat per a analitzar en l’últim lloc, l’orònim més conflictiu que, a més, trobem a Barcelona ciutat: Vall d’Hebron. Hom suposa que es tracta d’una franja allargada de terra i no ho discutim. Però desconexim el motiu pel qual fa referència a aquesta ciutat palestina situada a 30 km de Jerusalem.

B. Hidronímia

La hidronímia s’entén com la branca de la toponímia que estudia els mots del curs d’aigua d’un barranc, riu, estany o llac. En el cas que ens ocupa ocorre que un gran nombre de les partides tenen algun punt de referència amb l’aigua. Per tant, ara observarem els hidrònims, d’origen divers, que se situen en terrenys de regadiu i a continuació els hidrònims de cursos naturals d’aigua i aquells que han estat creats per l’acció de l’ésser humà.

Iniciem aquest bloc amb l’Escorredor o Alfarella, noms de partides que remetent al mateix lloc. Situat/ada a la part baixa del poble, en direcció cap a Alzira, recull les aigües fecals i residuals del poble, a més de l’aigua sobrant del reg de nombrosos horts. Està canalitzat des dels primers anys de la dècada dels 80 i discorre fins a la depuradora on, després de tractar les aigües, són vessades de nou al canal i aprofitades per al reg.

Intuïtivament podríem afirmar que Anguilera correspondria a un paratge on es crien anguiles. Però Alcover dona al mot dos significats bastant diferents a la nostra consideració, doncs Anguilera té la funció d’escórrer l’aigua d’un camp o tot el contrari, és a dir, permet regar horts mitjançant la inundació del camp.³⁸

El Braçal nou indica una séquia secundària que vol dur l’aigua fins a arribar al camp que s’ha de regar. L’adjectiu ‘nou’ enuncia que aquest fou, en el seu temps, el de nova construcció. Tanmateix, considerem Canaleta com a sinònim de Braçal perquè té la mateixa funció, és a dir, canalitzar l’aigua fins el camp que interesse. Pel que fa a Boquera, es tracta d’un portell obert en el marge que forma una séquia, per donar eixida o entrada a l’aigua. També és

³⁷ ROSSELLÓ, Vicenç M. “Anotacions a la toponímia de la Ribera del Xúquer i encontorns”. A: *Toponímia, geografia i cartografia*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2004. P. 150.

³⁸ ALCOVER, A. *op. cit.* Vol 2. P. 692. Assenyala, en primer lloc, que anguilera és un desguàs artificial que s’utilitza per eliminar l’aigua dels camps humits i afavorir l’eixugor de l’hivern. En segon lloc, diu que és un rec de servei d’un camp que no té caixer que sobresurt del sòl, per la qual cosa inunda el camp vessant-s’hi tot al llarg.

evident la tasca del Pouet, nom d'una altra partida, que utilitza l'aigua subterrània per al reg emprant aquest mecanisme d'extracció.

El lloc on hi ha col·locada una parada en les aigües d'una séquia s'anomena Relama. La Cadireta per la seua banda és una mena de portella que atura l'aigua d'un rec, séquia, etc.³⁹ o també podria ser una obertura per on cau violentament l'aigua. L'etimologia del diminutiu cadireta prové de la paraula llatina *cataracta* que respondria al fet que l'aigua cauria en forma de cascada.⁴⁰ Diferent apreciació trobem al Xorret, castellanisme infiltrat, que significa que l'aigua raja amb poca força.

La finalitat de les Basses, estanyes desapareguts situats en el secà, fou recollir aigua en una zona amb pocs recursos hídrics. Actualment no hi ha mancança d'aigua perquè hi ha motors d'extracció de l'aigua subterrània.

Ens queda parlar del Clot dels Arquets, del Gorg i dels Tolls. El primer topònim encara perdura, és la boca del Cano on reapareix la Séquia Reial després de creuar sota el riu Magre, la construcció del qual està reforçada amb arcs superposats. En segon lloc, el Gorg també fou un clot d'aigua que, mitjançant un sífo, passava l'aigua d'una vora a l'altra del camí Carlet i el Cano.⁴¹ Per últim, la partida coneguda com els Tolls fou un clot d'aigua que ja no existeix. S'ha construït, però, una bassa anomenada els Tolls, pròxima a la mateixa zona que ocupà l'antic topònim, que s'encarrega d'emmagatzemar aigua del canal Xúquer-Túria.

- HIDRÒNIMS DE CURSOS NATURALS

Barranc de Prada: agafà el nom de l'alqueria desapareguda, doncs passa per les seues antigues possessions. De vegades, l'hem escoltat anomenar-lo com a barranc de Benimodo o de Montortal.

Barrancs de la Garrofera: n'hi ha diversos però no hem trobat cap persona que els identifique pel nom. Tan sols es coneixen com a barranc. El cronista local Agustí Roig els cataloga com a barranc Fondo, de la Senyora i de Ximot.⁴²

Font del Pernil: situada al nord de la Garrofera, limita amb el terme de Tous. No brolla aigua des de fa anys. Si la font es qualifica com a pernil, pot ser, siga perquè aquella partida té una forma semblant a la d'un pernil.

Font Roja: es tracta d'una font que actualment dóna nom a una partida. En les entrevistes fetes els informadors recorden que l'aigua brollà fins a la dècada dels 80.

³⁹ ROIG, A. *op. cit.* P. 277.

⁴⁰ ALCOVER, A. *op. cit.* Vol. 2. P. 811.

⁴¹ ROIG, A. *op. cit.* P. 280.

⁴² Els noms dels barrancs estan extrets de l'Institut Geogràfic i Cadastral. Mapa de 1906, rectificat el 1948. És curiosa la interpretació que ens ha mostrat l'amable cronista perquè, segons ell, les persones encarregades de realitzar el mapa geogràfic trobaren que el barranc s'anomenava de la Mala muller i, aleshores, modificaren el seu nom per un apel·latiu menys ofensiu com, per exemple, el barranc de la Senyora.

Marjal: prové de l'àrab *marg* que significa terreny baix i pantanós.⁴³ Comprenia una part del terme situada al sud de la població on es plantà arròs, segons els informadors, fins a 1967/68. En l'actualitat es manté molt viu l'ús oral del camí de la Marjal o dels Fondos.

Riu Magre: popularment anomenat, almenys al poble, riu sec ja que durant les estacions més seques de l'any no porta aigua. És un afluent del Xúquer.

Riu Verd o dels Ulls: naix a Massalavés i desemboca en el Xúquer a Alzira. Convé destacar que per ullal s'expressa una font subaquàtica i que, a més, hom pensa que aquest riu es forma a causa de les filtracions del Xúquer o de la Séquia Reial que passen molt a prop del seu naixement.

- *HIDRÒNIMS CREATS PER L'ACCIÓ HUMANA*

Assut: arabisme que prové del mot *as-sudd* que vol dir 'la presa, l'obstacle'. Es tracta d'una presa, destruïda per les riuades, que estava instal·lada en el riu Magre i que s'emprà per al reg de les terres de la riba esquerra mitjançant la séquia de les Raboses.

Bassa: obra destinada a emmagatzemar aigua. Pel terme trobem inactives les basses de Jornet, de Pedreguer o de la casa Maranyent. En la Garrofera s'han construït noves basses per la implantació del reg a degoteig en aquella zona com, per exemple, la bassa dels Tolls o la bassa de la REVA.

Hem de recordar també que existeix una partida del secà anomenada les Basses, ja que hi havia basses que recollien aigua.

Canal de la REVA: (Societat de Regadius Valencians): associació creada per tal de regar les terres altes dels diversos termes existents entre Massalavés i Carlet on l'aigua de la Séquia Reial no arribava. Extrau l'aigua mitjançant perforacions a l'anomenada casa de les Màquines de Massalavés, lloc on també naix el riu Verd.

Canal Xúquer-Túria: pren l'aigua a l'embassament de Tous, creua la Garrofera i conclou el trajecte a Manises. La seua finalitat principal fou abastir d'aigua l'àrea metropolitana de València, malgrat que els llauradors poden utilitzar-la ja per al reg agrícola.

Cano: és una important estructura tradicional en el sistema regadiu i de canalització valencià. Es tracta d'un conducte subterrani a manera de tunelet per on passa una séquia mitjançant un sifó, per davall d'una altra séquia, camí, barranc o riu.⁴⁴ El Cano de Guadassuar està situat en el creuament de la Séquia Reial amb el riu Magre, sota el qual passa.

Etimològicament la paraula cano procedeix, amb seguretat, d'un romànic primitiu, *cannum*, d'on derivà al portugués cano i al castellà caño.⁴⁵

⁴³ ROSSELLÓ, V.M. "El terme *grau* i la nomenclatura dels estanys litorals". A: *Toponímia, geografia i cartografia*. València: PUV, 2004. P. 21

⁴⁴ COROMINES, J. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 1980-1988. P. 475. 10 v.

⁴⁵ MUT, J.E. "El Cano de Guadassuar", *BIM* 4 (2005). Ajuntament de Guadassuar.

Les dimensions del Cano antic són 155 m de longitud, una amplària de 2'10 m per una altura de 2'50 fins a la volta,⁴⁶ substituït per un de nou al 1975.

Derramador: és un conducte ample que serveix per a buidar aigua de la Séquia Reial fins el riu Magre. Està situat 331 m abans de l'entrada al Cano i la seua finalitat és llançar excedents d'aigua, si la Séquia no pot absorbir-la i desviar canyes i demés objectes que obstruesquen el pas de l'aigua.

Fesa: és una obertura amb un tall llarguer prim on naix un nou canal o séquia. En el nostre terme trobem fesos a la Séquia Reial i a la Séquia Vella, coneguda també com d'Alzira. Per tant, les següents fesos estan a la Séquia Reial: fesa d'Osca, Anguilera, Trabuc, Qüernes, Perdiu, Plangamell, Terra nova, Altozanos, Vella, Tortosa, Pixa-sang, l'Alter, Cadireta, Orí, Fentina i Teularet. A banda, destaquem que la fesa Vella és converteix en una important séquia per dos motius: la seua construcció es remunta a l'època posterior a la Reconquesta i, a més, el seu cabdal permet regar gran quantitat de terres (7876 fanecades). Allà trobarem la fesa del Reialenc, Mas Roig, Alberells, Braçal Nou, Muleters i Oliver.

Les fesos (lloc d'on agafa l'aigua) i les séquies (per on es condueix l'aigua) comparteixen els seus noms amb els d'algunes partides, per exemple, fesa-séquia-partida de l'Anguilera, fesa-séquia-partida de Fentina o fesa-séquia-partida de l'Alter. A més, hi ha fesos anomenades amb el nom d'antigues alqueries o pobles actuals com, per exemple, fesa d'Orí (rega el terme d'Alzira), de Fentina (rega terme d'Algemesí), d'Algemesí, d'Albalat o de Sollana⁴⁷ que tenen una important característica comuna ja que l'aigua d'aquestes séquies discorre pel nostre terme però no s'utilitza per al reg fins que no entra en la circumscripció del seu terme respectiu perquè no hi ha cap eixida natural d'aigua.

Gual: conegut popularment com a vado es troba situat sobre el llit del riu Magre. Com la paraula ens indica, és una part del riu poc profunda per on es pot passar fàcilment, en aquest cas, per a anar cap a Alginet. El govern autonòmic construí el pont del riu o del Cano fa 10 anys per tal d'evitar les habituals avingudes d'aigua durant els mesos de tardor i hivern.

Motor: en primer lloc parlem dels motors ubicats en el secà que extrauen l'aigua subterrània. Hi havia un nombre elevat de motors en funcionament, però aquesta xifra s'ha vist reduïda. Els motors que assenyalen ara s'empren per al reg cítricol: motor dels Atrevits, dels Espantagossos, dels Èvols i Siscars, del Monte Carmelo, de Pedreguer, dels Poalets i, per últim, el motor de Lledó o de la tia Vicenta (anomenat el motor de la Unió des de finals dels 70 perquè es formà una societat de regadiu amb aquest nom).

D'ús particular són els motors de Baoro, Cambra, Comenge, Jornet, German, senyoreta Belda, del Xorro i Viciano. Ja no funcionen o, fins i tot, han desaparegut els motors de Tortosa, Garrotín, Metge Plaça i Pere.

⁴⁶ TASSO, R. *Algunos datos sobre la historia, descripción y actuación de la Acequia Real del Júcar*. Valencia: 1964. P. 15.

⁴⁷ La fesos d'Algemesí, Albalat i Sollana estan en terme d'Algemesí, a escassos metres del terme de Guadassuar, en zones freqüentades pels guadassuarencs: el Cano i la finca de Paco Camino.

En segon lloc, tenim els motors que eleven l'aigua de la Séquia Reial per a regar els alterons de l'Anguilera com, per exemple, a la casa dels Frares, a la casa del Pi i a la Font Roja. A més que es construïren altres motors durant la greu sequera de fa 10 anys al molí Pinet, a la Séquia Vella i a l'hort Roncal.

Sénia: prové de l'àrab *al-saniya*.⁴⁸ Es tracta d'una màquina que eleva aigua i que ja no existeix en el terme. Tot i això, els informadors en recorden dos, una al camí de Carlet que pujava l'aigua de la Séquia Reial fins a terres més altes, i una altra anomenada del 'mal geni' situada a l'Alter i rodada per un cavall.

Séquia Reial del Xúquer: prové de l'àrab */sáqiya/* que significa 'que reparteix l'aigua'.⁴⁹ Aquest canal de reg es construí després de la conquesta jaumina de la Ribera amb la intenció de fixar una població addicta, sedentària i lleial. Sembla que la séquia arribà fins el riu Magre al segle XV quan es construí el Cano, sífó per on l'aigua creua davall del riu. Amb aquesta obra es pretengué eixamplar el reg als termes d'Algemesí i Albalat. Cap al 1771, el duc d'Híjar realitzà la prolongació de la séquia fins a Sollana, Silla i Albal, per tant, el canal actual té un recorregut de 54 km. A més, la seua amplària és de 10 m a Antella, 8m a l'Anguilera, 6'5m a Guadassuar, 4m a Alginet i 1m a Albal.⁵⁰

La Séquia Reial compta amb una xarxa de séquies que distribueixen l'aigua per tot arreu i que prenen el nom de la fesa on naixen. Si seguim el curs del canal, ens trobem amb les séquies d'Oscà, Anguilera, Trabuc, Quèrnes i Perdiu que reguen els termes de Massalavés, Alzira i Guadassuar. A continuació, la Séquia continua pels termes de Benimodo i l'Alcúdia, i de nou entra en el terme de Guadassuar amb les fesos del Plangamell, Terra nova i Altozanos, regant-se així les terres de l'Alcúdia i Guadassuar conegudes com a Plangamell. Amb la Séquia Vella l'aigua abasta gran part del nostre terme fins a Alzira. Les séquies de Tortosa, Pixa-sang, l'Alter, Cadireta i Teularet completen la xarxa de distribució de l'aigua a càrrec del Jurat de Rec.

Malgrat que hi ha importants séquies secundàries, necessàries perquè l'aigua arribe a tots els camps, aquestes séquies són conegudes generalment com a braçals, filloles o escorregudes, tot i que hem trobat certs qualificatius: *Bevedor*, Boquera, Bord, Carriona, del Molí, Figuera, Gilagar, Maranyent, Nova, Parreta, etc.

Paga la pena fer referència a l'Alfarella, canal que no té cap fesa a la Séquia Reial, perquè es tracta d'una séquia que recull les aigües residuals del poble en primer lloc i l'aigua de les escorregudes dels camps en segona instància. També hem de destacar un grup de séquies que transporten aigua des de l'embassament de Forata i que creuen el terme pel secà. Aquestes séquies són conegudes com a Vora riu, Perera, Massalet i del Comte.

Séquia Vella o d'Alzira: durant molt de temps no s'ha sabut amb certesa si l'origen era àrab o cristià. S'ha demostrat, però, l'autoria cristiana de la mateixa manera que hom ha afirmat la creació i organització àrab de la séquia de Carlet. El seu tram formà part de

⁴⁸ ROSSELLÓ, V.M.; *op. cit.* p. 143.

⁴⁹ BARCELÓ, C. *op. cit.* P. 30.

⁵⁰ TASSO, R. *op. cit.* P. 11-17.

l'antic canal de la Séquia Reial, la funció del qual fou regar les terres d'Alzira, lloc cap a on es dirigeix, i que li dona nom.

Les séquies existents utilitzen l'aigua per mitjà d'un portó situat a la Séquia Vella i, com ja hem anunciat abans, agafen el mateix nom que la fesa. Es tracta de les séquies del Reialenc, Mas Roig, Alberells, Braçal Nou, Muleters i Oliver coneguda popularment, en un lloc concret situat a l'eixida del poble, com a *bevedor*. La funció d'aquest abeurador, com la d'un altre desaparegut situat vora l'ermita, era abastir d'aigua els animals utilitzats per a llaurar, sobretot mules i cavalls, abans de marxar cap a l'horta.

Cas especial és la séquia Palafanga que no agafa l'aigua directament de la Séquia Vella perquè es troba situada al sud de la població, concretament en les terres que formaven part de la marjal, i recull l'aigua a partir de les escorregudes dels camps i les séquies. Tan sols cal que ens fixem en la definició que aporta Alcover per a aquest mot: "séquia o braçal profund per a escórrer l'aigua d'un terra humida o pantamoll".⁵¹

5.4 Topònims referits a la fauna i/o ramaderia

Hi ha tres partides que fan referència a la ramaderia: la Paridora (recinte tancat on, suposem, parien els animals), l'Assagador o camí destinat per al pas del bestiar i el Bovalar que indica el lloc destinat al pasturatge dels animals. En el terme han existit uns quants assagadors situats als Fondos, Maranyent, al Mas o al Reialenc, però sols es conserven els camins amb els mateixos noms.

A més, notem la presència d'altres animals a la partida Mallada de les cabres, el Pollet, el Molí de les rates (molí Pinet i molí de la Mata), la séquia de les Raboses, el motor dels Espantagossos i la fesa Perdiu. Que apareguen rates als molins és un fet habitual com a conseqüència de l'existència del gra. Els informadors afirmen que tots els molins estaven plens de rates, tot i que només dos han mantingut aquest apel·latiu.

Roig enumera també els corrals de Cardo, Millarejos i Català.⁵² Cal afegir al llistat, els estables d'animals existents: el corral d'ovelles del Navarrasino, la quadra de cavalls de Cristóbal, la vaqueria Sant Francesc, els Xarpa tenen vaques al Xaparral o la porcatera d'Anís. A banda de la Granja Cúper, ja desapareguda, que manté les seues instal·lacions i encara és coneguda a la població.

5.5 Activitats industrials

Dos activitats industrials han predominat en la vila en les centúries passades, molins i teulars, i cap ha romàs als nostres dies. Tan sols es poden veure alguns edificis, uns han desaparegut o estan abandonats, d'altres s'han rehabilitat com a cases de camp. Tot i que diversos molins mantenen l'estructura dels edificis, la maquinària, en canvi, no ha perdurat.

Els molins s'utilitzaven per a treballar principalment el blat i així obtindre farina, encara que ens consta que s'ha treballat l'oliva en un molí. Estan situats sobre una séquia, l'aigua de la qual feia accionar la maquinària. Així, podem contemplar encara el molí d'Alinyo o del Reialenc, molí de Nicanor o del Mig (també anomenat de don Pedro), el molí Pinet o de

⁵¹ ALCOVER, A. *op. cit.*, Vol. 8. P. 122.

⁵² ROIG, A. *op. cit.* P. 286. La informació sobre aquests corrals ha estat extreta del mapa cadastral de 1948, segons ens ha informat Roig.

les rates, molí de Pedra o de l'Oli, molí Genís⁵³ i el molí de la Mata o Trencat (de les rates). En canvi, ja no existeixen els molins de Badia, Casimiro, Clèrigues, Salazar i Tarragona. Curiós és el fet que els molins mantenen diversos noms, siga el nom del propietari, el lloc on es troba, el seu estat o l'existència de rates.

Pel que fa a la segona activitat destacada a la vila durant els segles passats, els teulars han desaparegut en la seua totalitat, a excepció del teular de Jornet que s'ha modernitzat i roman actiu. En el Teularet, el teular de Dionís, el de Tortosa i el de Vixnes es fabricaven rajoles i teules que, evidentment, es feien servir en la construcció de cases.

A més a més, el Teularet ha cedit el seu nom per a una fesa i séquia que passa prop del teular, a banda que es manté molt viu com a nom d'una partida.

Un altre aspecte important en l'economia actual del poble són les serrereries que hi ha escampades per tot arreu: Amargós i Casaní, inserides ja en el casc urbà, i d'altres com la de Gimase (Gimeno i Asensi), Jornet, Maera i la del Manyo ubicades en diferents parts del terme.

No podem oblidar el lloc predominant que ocupa Tritubloc, empresa que s'encarrega de triturar pedres per a obtindre grava i arena. El terreny que comprén aquesta fàbrica és conegut per tothom al poble.

Per últim, tot i que no és una activitat industrial, els assecadors (coneguts com a *sequers*) han tingut gran importància per a l'agricultura local ja que s'han utilitzat per a assecar nombroses collites, siga el cas de fesols, arròs, blat, cacau o xufes. Parlem d'uns 15 o 20 assecadors dels quals sols es conserven actius el de Cabanyes i el de Paco Miquel i trobem inactius, el de l'ermita i el conegut com a *sequer* de la Peregrina. En canvi, han desaparegut el de Facundo o el que estava situat en l'actual Cooperativa.

5.6 Topònims fets mitjançant la derivació per sufixació

En la parla col·loquial del valencià és freqüent l'ús dels diminutius -et, -eta, -ets, -etes. A Guadassuar tenim un bon tast de partides que han emprat aquesta característica per a la seua formació: Cadireta, Canaleta, Casupet,⁵⁴ clot dels Arquets, Escaleta, Moletes, Molí Pinet, Pinaret, Plangamellet, Pollet, Pouet, Puntalet, Ravalet, Soqueta, Teularet, Troneta, Xorret i la séquia Parreta. I hem d'afegir altres sufixos diminutius en les partides Alteró i Olivarons.

Menys casos hem observat de l'ús d'augmentatius: Casa Manolot, barranc de Ximot i Raconàs.

Per al conjunt d'una mateixa vegetació o arbrat s'empra el sufix -ar: Argelagar, Bovalar, Carrascar o Fenollar.

D'altres topònims mantenen el sufix llatí <ATORE>-ador, -edor, -idor en els següents exemples: Assagador, Escorredor i Paridora. En últim terme, tenim l'acabament llatí -

⁵³ El molí Genís està situat en el terme d'Alzira, pròxim al de Guadassuar. Ocorre que els propietaris de les terres veïnes són de Guadassuar i el topònim, per als llauradors, encara és viu entre els llauradors. També porta el nom del molí Genís el camí que condueix cap a aquestes terres.

⁵⁴ Casup significa casa xicoteta i també descomposada, feta malbé. Tanmateix, en afegir el sufix /-et/ el sentit pejoratiu s'anul·la i es matisa prenent un sentit positiu que consisteix en donar-li a la paraula un caire de simpatia. Vegeu: MILLO, M.D. *op. cit.* P. 713.

ATOR> -aire/-ador que en valencià ha passat -er/-era segons si és masculí (Alter, Oliver) o femení (Anguilera, Garrofera, Boquera i Perera)

5.7 Referència a colors

Majoritàriament hem trobat que els topònims referits a colors empen el roig per a designar diferents terrenys situats al llarg de tot el terme i en extrems oposats: Font Roja, Pont Roig, Mas Roig i Tossal Roig.

A banda tenim el cas del riu Verd que possiblement agafe el nom pel color de l'aigua d'un to verdós, suposem que d'èpoques anteriors, perquè en l'actualitat el color de l'aigua és, més bé, obscur de tan contaminat que està el riu.

5.8 Topònims d'adscripció religiosa i administrativa

Mitjançant la referència a elements religiosos hom designa les partides de l'ermita, la Peregrina, Vall d'Hebron, partida-motor-casa-camí-heretat dels Frares⁵⁵, l'Hort del rector o el camí del cementeri.

Quant a l'adscripció administrativa hem trobat una figura inexistent als nostres dies anomenada el Batle,⁵⁶ les funcions del qual foren administrar el patrimoni local, és a dir, que havia de complir amb el treball actual d'un alcalde.

5.9 Topònims relacionats amb l'ésser humà

Ens centrem ara en els topònims que es refereixen als propietaris de les terres o dels habitatges existents en el nostre terme i que encara s'empen per a designar unes quantes partides. El topònim utilitzat és reconegut amb facilitat, doncs, de vegades mencionen el nom del propietari (casa Manolot, casa de Maties, racó d'Onofre, motor de la tia Vicenta, barranc de Ximot), altres fan referència al seu cognom (Siurana,⁵⁷ casa Jornet, Oliver,⁵⁸ Pla d'en Gamell, Pla d'en Gamellet,⁵⁹ racó del Boix,⁶⁰ fesa d'Osca, fesa de Tortosa, motor de Pedreguer i motor de Lledó), l'ofici del propietari dona el nom d'algunes partides (el Batle, la Doctora, heretat dels Frares, motor del Metge Plaça) o alguna altra característica és la que predominarà (barranc de la senyora, la partida de la Peregrina, la séquia del Comte, motor dels Atrevits).

5.10 Vies de comunicació

Segons es mire, els camins o travesses són vies de comunicació que indiquen el lloc de procedència o de destinació. Habitualment estan transitats per tractors i gent dedicada a l'horta, mentre que antigament ho feien els carruatges. Són vies estretes, sense voreres, per

⁵⁵ Els frares dominics de Carlet heretaren la masia i les terres existents d'aquesta zona pròxima a la Garrofera. Aquesta partida es designa com a casa, masia, heretat, camí o motor dels Frares. Totes les denominacions són usades freqüentment pels llauradors i regadors.

⁵⁶ Estudis recents confirmen que el batle, a què es refereix aquesta partida, és el síndic Antoni Torres que s'encarregà de portar endavant els tràmits per a la independència jurídica de Guadassuar.

⁵⁷ PUCHOL, J. *op. cit.* P. 737 en què afirma que es tracta d'un cognom, documentat a Guadassuar des del 1672, que es refereix al propietari de les terres.

⁵⁸ Recordem que Oliver, a banda de ser un cognom, també pot referir-se a l'arbre oliver.

⁵⁹ Pla d'en Gamell i Pla d'en Gamellet, com ens ha suggerit Mut, remetent a Gamell, és a dir, el propietari de les terres.

⁶⁰ Possiblement faça referència a un antic propietari com en els anteriors casos. A més, com ja hem tractat abans, Boix pot remetre també a un xicotet arbust.

tant, poc segures ja que no compten, majoritàriament, amb l'adequat asfalt. Per exemple, camí d'Albalat, camí d'Alginet, camí d'Antella, camí de Carlet, camí de Fentina, camí de Tous, camí de Xàtiva, camí dels Llauradors, camí de la Marjal o dels Fondos, camí del Pi Redó, camí del Pont Roig, camí del Cano, camí de la Muntanya o de la Garrofera, camí dels Molins,⁶¹ camí del Molí Genís, camí Prohibit el pas, camí del Monte Carmelo, camí dels Burros, camí Algepsers, etc.

Entenem per carretera el mateix que per camí, amb la connotació que discorren habitualment cotxes, està ben pavimentada i té dos sentits ben delimitats. Tenim els següents exemples: carretera d'Algemesí, d'Alcúdia, d'Alzira, carretera de València o camí Reial com és anomenat per la gent gran.

Si parlem de les sendes podem dir que són camins molt estrets per on sols es pot passar a peu, amb bici o moto. Hi havia moltíssimes sendes per tot arreu però la majoria han desaparegut ja que no són tan útils com els camins. Agafen el nom de la partida on estan, siga el cas de la senda de l'Escorredor al Pont Roig, senda de l'Alter a la Séquia Reial, senda de les feses, senda de la Boquera, senda del Pi Redó, senda del Molí Pinet al Pi Redó i senda del camí de la Marjal a Cabanyes. Aquestes tres últimes sendes es conserven parcialment.

És freqüent també localitzar parts del terme a partir dels ponts que creuen la Séquia Reial, el riu Magre i algunes de les carreteres que passen pel terme. El mecanisme de referència és ben fàcil, pequè el lloc on està, l'estructura o alguna característica del pont li donaran el nom: pont estret, pont de ferro, pont de pedra, el pontet o passarel·la, pont roig, el pont del riu o del Cano. Curiós és el pont de la República que té l'honor d'anomenar-se així perquè es construí durant aquest període polític.

5.11 L'ocupació humana en l'àmbit rural

Durant el segle XIX hi havia un nombre considerable de gent que habitava cases, horts i masos rurals. Actualment sols cinc o sis famílies viuen a l'horta mentre que la resta de construccions serveixen per a fer àpats amb la família i els amics. En efecte, aquestos edificis solen portar el nom, cognom o malnom de la família que les habita, per exemple, casa Blai, casa Eleuterio, casa Facundo, casa Fidel, casa Manolot, casa Llätzer, casa Càndida, casa Jornet, casa Lledó, casa Cascales, casa Cogollos, casa Belda, casa Justo Llorca, casa de la Doctora [dutora], casa Paulino, casa Polsera [pulsera], caseta del Jugador [juor], etc. Entre parèntesi trobem les pronúncies divergents més cridaneres.

També s'anomenen a partir de la paraula hort, mot que al poble té un significat similar al de casa de camp: hort del Tragante, hort del Rector [retor], hort del Roncal, hort de Tortosa, etc. D'altres construccions prenen el nom del lloc de la partida on es troben ubicades: casa Cabanyes, casa de Maranyent, casa del Mas, casa de l'Anguilera o casa del Cano.

Pel que fa a finca, es tracta d'aquelles cases que tenen propietat sobre els camps dels voltants. Per exemple, la finca de l'alemany [alemà], finca de Canut, finca del Payà o de

⁶¹ Aquest camí es refereix al camí que passa pel molí d'Alinyo, de la Mata i de don Pedro/del Mig/Nicanor.

Paco Camino.⁶²

Els antics molins i alguns motors actuals també han servit d'habitatge en èpoques anteriors: molí Pinet, molí del Mig, motor dels Atrevits, motor del Monte Carmelo, etc.

En la zona de la Garrofera són innumerables les casetes i xalets que s'han construït com a segones residències i d'estada vacançal en l'últim quart del segle XX. Són anomenades pel cognom o malnom dels propietaris: caseta de Jornet, Niclòs, Villanova, Bou, Bonet, Enriqué Ibiza, Borinot, Soret, Lorito, Pirulo, Catxo, Gilos, Gostí l'agutzil, etc.

Per últim, hem de dir que recentment s'ha edificat una barraca, única en el nostre terme, que es pot contemplar des del Cano.

5.12 Altres topònims

Hem recopilat diversos noms de partides, no classificats fins el moment, bé perquè no entren en cap dels apartats vists, bé perquè desconeixem llur significat. Almenys ara és l'hora d'assenyalar-los.

En primer lloc, parlem de la Cubella, que vol dir la pica en què es rep l'oli que raja en la premsa o l'Escaleta que és la construcció amb esglaons que permet pujar i baixar d'un lloc a un altre. Les Moletes poden referir-se a les peces grosses de pedra que formen un molí, pot ser situades vora algun camí. La Troneta, en canvi, ens hem d'imaginar que fa referència al seient luxós? La veritat és que encara no tenim l'agrupació adequada i encertada per a aquests topònims.

Seguim amb les Qüernes, que per a Alcover és un mot que prové del llatí *quaterna* que significa 'la quarta part' o 'la cosa composta de quatre parts'.⁶³ Per tant, el significat és que el terreny es troba dividit així. Després tenim la Parança que es refereix a una partida amagada i poc accessible per impedir-ho el riu Magre i la Séquia Reial. El Reialenc, en canvi, remet a unes terres entre Guadassuar i Tous que foren del patrimoni reial.

Pel que fa a Serradal, el seu significat és 'serra de muntanyes'. Però sabem que la partida no correspon a aquest significat perquè aquestes terres estan situades en les parts baixes del terme, lluny de la Garrofera o de la serralada alzirenya de la Murta.

En últim lloc, destaquem tres topònims que ens han portat de cap perquè desconeixem llur significat i, per tant, la seua ubicació en qualsevol dels blocs presentats: Misana, Tajonerias i Xirlaca.

6.- Notes lingüístiques

Fins el moment només que hem analitzat algunes de les característiques geogràfiques, històriques i semàntiques dels noms de lloc. A continuació afegim al nostre estudi les característiques lingüístiques més peculiars vistes fins ara. Per això, ens fixem també en les investigacions fetes pels grans mestres (Barceló, Coromines, Rosselló i Verger), les obres dels quals són fonamentals en aquest apartat ja que ens permeten de classificar els topònims en els següents grups. L'etimologia és la base de la classificació i només que seguim els seus estudis per considerar-nos uns neòfits en la matèria.

⁶² Aquesta finca, formada per una gran casa amb centenars de fanecades, fou comprada a mitjans del segle XX pel torero Paco Camino que, tot i no ser ja el propietari, és usat com a referent.

⁶³ ALCOVER, A. [et al.]. *op. cit.* Vol. 9. P. 47.

6.1 Mossarabismes

Entenem per mossàrab la llengua romànica parlada per la població autòctona hispànica sota dominació musulmana fins al segle XI o XII, és a dir, que es tracta dels topònims d'arrel romànica anteriors a la conquesta catalanoaragonesa. Les petges més visibles han afectat la toponímia com, per exemple, els noms de les alqueries de Cabanyes, Fentina, Maranyent,⁶⁴ Orí,⁶⁵ Paraxet, Prada i Tarragona.

Segons Rosselló, el mot cano és un topònim mossàrab perquè manté la -o, i la partida de la Foia també ho seria per la conservació de la -i- llatina sense consonantitzar.⁶⁶ En els Fondos ocorre que es mantenen la -nd- i -o, per tant, estem davant d'un mossarabisme que, a més, es troba a tot el domini lingüístic.

Finalment, els acabaments -ell, -ella de les partides Alberells, Alfarella, Pla d'en Gamell o Cubella també presenten característiques del romànic precatalà.⁶⁷

6.2 Arabismes

La dominació aràbiga soferta per les nostres terres durant tants segles ha deixat nombroses emprems, sobretot un extens vocabulari general i d'altre relacionat amb la xarxa hídrica estudiada (assut, sénia, séquia o marjal).

Com a arabismes trobem les partides de la Garrofera, la Marjal i l'Assagador,⁶⁸ a més a més dels poblats de Benirraabea,⁶⁹ Guadassuar, Massalet i Ressalany.⁷⁰ També incloem en aquest apartat la partida Relama, derivat de *raf'al-ma* que significa la parada,⁷¹ i el camí dels Algepsers.⁷²

⁶⁴ ALCOVER, A. *op. cit.* Vol. 7. P. 228 es refereix a la seua etimologia i diu que sembla efecte d'una modificació del nom Maranyà, pel mateix procediment que es troba a Ontinyent (Antonianu) o Llutxent (Lucianu). Vegeu també MUT, J.E. "Toponímia de Guadassuar. Del segle XIII a l'època moderna". A: *Materials de Toponímia*. València: Denes, 1995. P. 312, i ROSSELLÓ, V. *op. cit.* P. 141 on afirmen que es tracta d'un topònim del tipus -ANU, derivat del cognom llatí Maronianus, esdevingut -en per influència aràbiga i -ent per analogia catalana.

⁶⁵ Vegeu BARCELÓ, C. *op. cit.* P. 167 i 189 on afirma que el topònim no és àrab i el relaciona amb Llaurí. Afegim també les notes d'Enric Estrela en què proposa que el poblat rep el nom de la tribu berber dels Hawwara (al Hawwariyin), que tingueren assentament a Alzira. Aquesta conclusió està extreta de CORTES, J. [et al.]. "Les alqueries de la Ribera. Assaig d'identificació i localització" dins *Economia agrària i Història local. I Assemblea d'història de la Ribera*. València: Alfons el Magnànim, 1991. P. 209-262.

⁶⁶ ROSSELLÓ, V. M. *op. cit.* P. 142.

⁶⁷ ROSSELLÓ, V. M. *op. cit.* P. 57.

⁶⁸ És un derivat de *saqa* que significa 'part posterior', en aquest cas d'un ramat. Vegeu, ESTRELA, E. "Aproximació a la toponímia d'Algemesi". A: *IV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica valenciana*. Vol 2. Ontinyent: Denes, 1997. P. 398.

⁶⁹ Segons BARCELÓ, C. *op.cit.* P. 142, pot ser de l'àrab *Bani Rabi'a*.

⁷⁰ BARCELÓ, C. *op.cit.* P. 201 no està segura de la procedència del mot però podria tractar-se de l'àrab /ras al-ayn/ 'el fontanal'. A més, vora aquest indret naix el riu Verd o dels Ulls, fet que confirma aquesta hipòtesi.

⁷¹ Enric Mut ens ha ajudat a cercar aquest topònim. Per a entendre el significat, cal adreçar-se a GLICK, Thomas. *Regadío y sociedad en la Valencia medieval*. València: Del Sénia al Segura, 1988. P. 324.

⁷² ALCOVER, A. [et al.]. *op. cit.* Vol 1. P. 500. Diu que l'arrel d'aquest mot és un valencianisme que prové de l'àrab al-gebs, és a dir, el guix.

6.3 Topònims catalans

No cal que donem massa exemples, però, des de la conquesta cristiana ençà corresponen el major nombre dels topònims, lògicament, expressats en català. Els trobem relacionats a tots els blocs estudiats: la vegetació, la fauna, les característiques del relleu, la xarxa hidrogràfica, la dominació agrícola o les activitats industrials. Sens dubte, és l'estrat més ric i significatiu.

6.3.1 Trets dialectals

Dins dels topònims catalans, evidentment predominants, podem considerar els valencianismes lèxics, tenint en compte, que en algunes ocasions són compartits per altres dialectes, però, que són usats de manera preferent al País Valencià. A més a més, en el nostre llistat trobarem paraules que presenten diversos canvis fonètics com a conseqüència, entre d'altres coses, de l'evolució popular lliure que no ha vist els referents addients escrits d'aquestos noms.

Així doncs, hem trobat un nombre reduït de topònims, dels quals destaquem: *albarells*, *alteró*,⁷³ *argilagar* o *gilagar*, *ascorredor*, *barranc de Ximot*,⁷⁴ *caireta*, *carrascal*, *casa dotora*, *casa del juaor*, *casa dels flares*, *camí dels llauraors*, *finca de l'alemà*, *hort del retor*, *mallà de les cabres*, *marroig*, *palanxet*, *plangamell*, *plangamellet*, *poet*, *el prà*, *Séquia Real*, *realenc*, *sequer*, *vallebron*, etc.

Ara fem un breu comentari sobre aquestes paraules. Un dels fenòmens que destaquem de la parla apitxada de Guadassuar consisteix en la caiguda de la -d- intervocàlica de mots com, per exemple, “Cadireta, llaurador, jugador, Prada (prà) i Mallada de les cabres”, l'emmudiment de la consonant oclusiva sorda davant /t/ en “doctora i rector” o l'elisió de les semivocals en “Reialenc, reial i pouet”.

En canvi, es produeixen aglutinacions fonètiques en “vallebron, plangamell i plangamellet”, quan deuria ser Vall d'Hebron, Pla d'en Gamell o Pla d'en Gamellet.

La modificació de marroig en compte de Mas Roig es deu a una possible assimilació al Mar Roig. Mentre que, a nivell local, Carrascar, casa dels Frares i Paraxet es veuen alterats amb la pronúncia de la /l/ per la dissimilació de les vibrants. Cal comentar també, que a la majoria de les nostres terres s'utilitza el geosinònim carrasca, en compte d'alzina, usat en els altres dialectes.

Per últim, assenyalar el tancament de /e/ en /i/ en Argelagar, l'obertura de la e-<a d'Escorredor i de la e pretònica en a d'Alberells.

6.4 Castellanismes

Sobretot destaquem l'existència de topònims en castellà situats a la zona de la Garrofera. Açò es deu, possiblement, al fet que els propietaris de les terres siguen de Tous, poble limítrof, on el castellà és la primera i única opció lingüística (canillas, majada de las cabras o tajoneras). D'altres mots suposem que estan en castellà per la desconexió del mot que expressa el mateix en català o siga per l'efecte de la influència castellana soferta durant els

⁷³ Vegeu MARTÍ, J: “Notes a la toponímia de les Baronies de Torres Torres i d'Algar (Camp de Morvedre)”. A: *Materials de Toponímia*. València: Denes, P. 589 en què assenyala que és un mot viu al sud del Principat, fins a la ribera nord de l'Ebre.

⁷⁴ Ximo és un antropònim molt comú, usat preferentment al valencià.

últims tres segles. Per exemple, altozanos, angústies, bevedor, camí dels burros, casa Pulsera, casa de l'alegria de la huerta, corral del navarrasino (de Navarrés), Monte Carmelo, hort del Tragante, Pelegrina, sequer o vado.

Quant als antropònims hi ha de castellans que es troben relacionats amb els propietaris de les cases: Cristóbal, Celestino, Eleuterio, Facundo, don Julián, Justo, Nemesio, Paulino, etc.

7.- Conclusió

La toponímia, a l'igual que la filologia, és una ciència humana i, per tant, inexacta, és a dir, que les nostres idees poden ser corregides, ampliades o, fins i tot, censurades si convé.

La nostra única il·lusió seria que la gent del poble conega aquest estudi i que aprecie la història i la llengua del seu poble. En començar aquest treball era impensable de recollir tanta saviesa popular entre la gent dedicada a l'horta, que ens ha mostrat la seua amabilitat i l'enorme vitalitat vigent dels topònims rurals locals.

No estaria gens malament que l'Ajuntament recollís també aquesta base de dades i que l'aprofitàs per a situar més rètols dels topònims a les partides, camins, séquies importants, motors i molins en ruïna o en vies de desaparició. També estaria bé l'elaboració d'un plànol del terme on se situassen, almenys, els topònims de les partides i subpartides.

Bibliografia

- A.D. *Materials de toponímia*. Vol. 1. València: Denes, 1995.
- A.D. *Actes del XXI Col·loqui d'Onomàstica de la Societat d'Onomàstica*. Ontinyent: Denes, 1997. 2 v.
- ALCOVER, A. [et al.]. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1930-1962. (DCVB). 10 v.
- BARCELÓ, C. *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i castells*. Xàtiva: Ajuntament de Xàtiva, 1982.
- COROMINES, J. *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Barcino, 1965. 2 v.
- *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 1980. (DELIC). 10 vol.
- *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial, 1994. 8 v.
- CORTÉS, J. [et al.]. "Les alqueries de la Ribera. Assaig d'identificació i localització". A: *Economia agrària i Història local. I Assemblea d'història de la Ribera*. Alfons el Magnànim. 1991.
- ESCOLANO, G. *Década primera de la insigne y coronada ciudad y Reyno de Valencia*. València: 1611 Reimpressió de València: Ed. Terrera, Aliena y Cia, 1879.
- GLICK, T. *Regadio y sociedad en la Valencia medieval*. València: Del Sénia al Segura, 1988.
- MADOZ, P. *Diccionario geográfico, estadístico-histórico de España y posesiones de ultramar*. Madrid: 1842 Reimpressió (províncies valencianes) de València: Alfons el Magnànim, 1982.
- MUT, J.E. "L'organització del territori després de la conquesta. El cas de Guadassuar". A: *Actes de la VI Assemblea d'història de la Ribera*. Alzira: Ajuntament d'Alzira, 1997.

- “El Cano de Guadassuar”, *BIM* 4 (2005), Ajuntament de Guadassuar.
- ROIG, A.: “Breu història de Guadassuar”, *BIM* 2 (1979), Ajuntament de Guadassuar.
- “Toponímia rural del terme de Guadassuar”. A: *Crònica de la XIX Assemblea de Cronistes oficials del Regne de València*. València; Castelló: 1992.
- ROSSELLÓ, V. *Toponímia, geografia i cartografia*. València: PUV (Publicacions de la Universitat de València), 2004.
- TASSO, R. *Algunos datos sobre la historia, descripción y actuación de la Acequia Real del Júcar*. València: 1964.
- VICIANA, R. *Crónica de Valencia*. Valencia: París-Valencia, (edició facsímil) 1980. 2 v.